

Från Samarkand

till

Stora Sojdeby

*En studie av importen av sensamanidiska
mynt till Sverige under vikingatiden*

Uppsats i påbyggnadskurs i arkeologi
vid Stockholms Universitet
Numismatiska forskningsgruppen
Av: Johan Landgren, höstterminen 1998
Handledare: Kenneth Jonsson

KJ

Abstract:

This essay deals with coins minted by the Samanid dynasty within the Islamic Caliphate, between the year 950 to the latest minted coin (978/979) found in Swedish soil. The main aim is to try to determine when and why the import of Islamic coins in general and Samanid coins in particular into Sweden declined.

Omslaget föreställer ett samanidiskt mynt präglat i Balkh år 952/953 e. Kr. Mynterren är fursten Nuh b. Ahmad. Bilden är hämtad från C. J. Tornberg, *Numi Cufici Regii Numophylacii Holmiensis quos omnes in terra Sueciae repertas digessit et interpretatus est*. Uppsala 1848. Skalan är ca. 1,5: 1.

Innehållsförteckning

1. Inledning	2
1.1 Syfte	3
1.2 Frågeställningar	3
1.3 Metod	3
1.4 Material och avgränsningar	3
1.5 Definitioner	4
1.6 Vilken information kan utläsas på dirhemen?	4
2. Forskningshistorik	5
3. Samanidernas historia	6
4. Icke-samanidiska dynastier som jämförelser	7
5. De sensamanidiska mynten i Sverige	7
5.1 Gotland/fastlandet	9
6. Sena icke-samanidiska dynastier	10
7. De ryska fynden	12
8. Resultat	15
8.1 Gotland - transitoland eller inte?	17
8.2 Rysslands betydelse i handeln	17
8.3 Nestorskönikan	19
8.4 Silverkrisen	19
8.5 Botvalde och Novgorod	21
9. Sammanfattning	22
10. Referenser	24
11. Kartor och tabeller	25

1. Inledning

De islamiska mynten utgör en stor del av de mynt från vikingatiden som påträffats i de svenska jordarna. Det totala antalet uppgår till omkring 67 780 mynt som är fördelade på 1 338 fynd med en stark koncentration till Gotland, där man hittat över 70% av det svenska fyndmaterialet av arabiska mynt (Jonsson, manuskript). Fynden består av mynt som präglats från omkring år 700 e.Kr. till början av 1000-talet. De islamiska mynten började att importeras till Skandinavien kontinuerligt men i mindre omfattning omkring år 870. Majoriteten av dessa mynt var präglade av den abbasidiska dynastin. De mynt som importerades under 800-talet utgör omkring 10% av det totala importerade islamiska myntmaterialet på Gotland (Sawyer 1982, s. 178). En stor förändring i importen kom i samband med att samaniderna började präglade mynt år 893. Man antar att dessa mynt började strömma in till Sverige och i synnerhet då till Gotland under 910-talet. Det största importen av islamiska mynt skedde under första hälften av 900-talet. De islamiska mynten utgör ca 99% av det till Sverige importerade myntmaterialet under den här tiden. Under andra hälften av 900-talet minskar importen markant, troligen till följd av minskade kontakter med Ryssland varifrån skandinaverna importerade majoriteten av mynten. Fram till 990-talet utgör dock de islamiska mynten fortfarande den största delen (ca 95%) av det importerade myntmaterialet. Från 990-talet börjar skandinaverna istället importera mynt präglade i Centraleuropa och England och man antar att importen av islamiska mynt upphör helt på 1010-talet.

Mynten utgörs nästan uteslutande av silvermynt som kallas för dirhmer och det är också sådana mynt som utgör materialet till denna uppsats. Man har även påträffat ett fåtal guldmynt eller dinarer i Sverige, men kopparmynt eller fels som de benäms har dock aldrig påträffats här. Ordet dirhem är taget från det grekiska myntnamnet "drachm". Dinaren har fått sitt namn efter romarnas "denarius" som faktiskt var ett silvermynt och fels kommer utav det latinska "follis".

Det var under kalifen Abd al-Malik (685-705) som man började präglade arabiska mynt med egna typer. Tidigare hade man tillverkat efterpräglningar av mynt som sedan tidigare präglats i de länder som erövrades av det islamiska väldet. Det var var också vanligt att man lät de underkuvade länderna behålla sin myntning fram till myntreformen som genomfördes av Abd al-Malik. Han tillhörde den umayyadiska dynastin som hade makten i riket fram till år 750 då de störtades av abbasiderna som då tog över makten. Båda dessa dynastiers mynt är vanliga i svenska myntfynd, men den allra största delen av de arabiska mynten är präglade av samaniderna som är den myntgrupp som jag behandlar i denna uppsats. Förutom de mynt som präglats av dessa dynastier har man påträffat mynt i de svenska jordarna från ytterligare ett fyrtiotal dynastier. (Holst 1973, s. 5ff)

I denna uppsats är myntens präglingsår konverterade från den islamiska tideräkningen till den kristna. Anledningen till detta är främst för att underlätta för läsaren att orientera sig kronologiskt. Denna konvertering innebär att en majoritet av årtalen skrivs med "dubbelår", t.ex. år 954/955. Den muhammedanska tideräkningen börjar i och med Muhammeds utgång ur Mekka den 16 juli år 622 e.Kr. och är baserad på månår. De arabiska åren består av 12 månader som omväxlande har 29 och 30 dagar vilket innebär att ett år normalt har 354 dagar. Under en trettioårsperiod införs dock 11 skottår med 355 dagar. Detta får till följd att de muhammedanska åren rör sig bakåt genom vår kalender. I de flesta fall infaller alltså ett islamiskt år under två av våra år, vilket är förklaringen till att årsbenämningarna i denna uppsats är skrivna som "dubbelår".

Uppsatsen behandlar i huvudsak de sensamanidiska mynten med utgångspunkt utifrån det svenska materialet, men jag kommer även att beröra det ryska fyndmaterialet av samanidiska mynt. Jämförelser kommer att göras mellan de samanidiska mynten och mynt präglade av andra dynastier under den tid som uppsatsen behandlar d.v.s. från år 950/951 till ca år 1000. Orsaken bakom valet att behandla denna tidperiod är att det sker en markant nedgång i importen av mynt präglade i mitten av 950-talet och framåt. Jag kommer även att gå in lite närmare på importvägar till Skandinavien och från vilka mellanhänder skandinaverna fick mynten.

1.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att utifrån en sammanställd presentation av de samanidiska myntfynden i Sverige kunna försöka tolka tendenser i skandinavernas avtagande handel och kontakter med Ryssland under andra hälften av 900-talet, samt att försöka finna eventuella orsaker bakom detta. Jag skall försöka svara på om importkonjunkturerna även visar de samtida kontakterna med områdena varifrån de fick mynten. Jag försöker också finna troliga importvägar från Samanidriket till Ryssland och Skandinavien.

1.2 Frågeställningar

När minskade importen till Skandinavien?

Vilka var de tänkbara orsakerna till importminskningen?

Vad visar importkonjunkturerna? Import och kontakter?

Vilken/vilka var importvägarna?

Vad var silverkrisen? Påverkade den importen?

Vad är den kronologiska skillnaden i fyndmaterialet mellan de samanidiska mynten funna i Sverige och Ryssland?

Vad är den kronologiska skillnaden i fyndmaterialet mellan de övriga dynastiernas mynt och de samanidiska mynten funna i Sverige?

1.3 Metod

Jag har sorterat ut alla samanidiska mynt som är relevanta för uppsatsen och lagt in dem i en databas. Därefter har databasen sorterats efter präglingsår. Diagram har sedan gjorts över den samanidiska dynastins och den icke-samanidiska myntpresentationen i de svenska fynden. Samanidiska myntfynd gjorda på Gotland har vid vissa jämförelser avskilts från fynd gjorda på fastlandet. Jag presenterar också de samanidiska myntens kronologiska sammansättning i fem ryska fynd. Vissa jämförelser har också gjorts mellan samanidiska fynd i Sverige och av icke-samanidiska mynt påträffade i Baltikum, Ryssland. Det senare materialet är hämtat ur Johansson 1997. Kvantitativa och kronologiska analyser är genomgående vid alla jämförelser.

1.4 Material och avgränsningar

Materialet till denna uppsats baseras på Thomas S. Noonans opublicerade fyndlistor över Sverige. Dessa listor innehåller endast fynd i vilka det har påträffats fem mynt eller fler. Endast samanidiska mynt som är präglade mellan åren 950/951 och 999/1000 har sorterats ut och använts. Ur dessa har de mynt där man inte har kunnat bestämma präglingsåret sorterats bort. Utöver dessa har tre lösfynd tagits med i uppsatsen. Övriga lösfynd har ej tagits med, främst med anledning av att framtagandet av uppgifter om dessa är mycket tidskrävande. Motsvarande procedur har gjorts för icke-samanidiska mynt och materialet till detta är hämtat ur en databas sammanställd av Johansson.

Det ursprungliga antalet samanidiska mynt inkluderat de på vilka man ej kunnat fastställa präglingsår uppgår till 1711 mynt. Dessa obestämbara mynt har sedan sorterats bort. Sammanlagt är 1416 samanidiska mynt och 262 mynt präglade av övriga dynastier funna i Sverige upptagna i uppsatsen. Det finns också 445 samanidiska mynt fördelade på fem fynd i dagens Ukraina, Vitryssland och Ukraina med i uppsatsen.

1.5 Definitioner

Dirhem|Dirham

Islamiskt silvermynt.

Dynastier

I den islamiska världen regerade härskare som tillhörde olika familjer över olika områden. Dessa familjer benämns dynastier.

Icke-samanider

Avser islamiska mynt som inte präglats av samaniderna.

Myntort/präglingsort

Den ort där myntet är präglat.

Präglingsår

Det år myntet är präglat.

T.p.q.

Terminus post quem. Vid bestämmandet av tidigast möjliga nedläggningstid för ett fynd, bestäms detta av det tidigast möjliga präglingsåret för det yngsta myntet i fyndet. När man nämner ett fynds t.p.q. menas alltså fyndets tidigast möjliga nedläggningsdatum.

1 :6 Vilken information kan utläsas på dirhemerna?

Efter myntreformen som genomfördes av Abd al-Malik år 696 blev mynten av religiösa skäl bildfria. Den islamiska dirhemerna är alltså ett textmynt och där stilen kallas för kufisk. Den kallas så eftersom den uppstått i staden al-Kufa i dagens Irak. Det är efter denna skrift som man ibland kallar de islamiska mynten för kufiska mynt. De islamiska mynten är även försedda med präglingsår, vilket gör dem värdefulla för datering av fynd. Dirhemens officiella vikt var 2.98 gram, men i allmänhet varierade vikten på myntet och vägde oftast mellan 2,7 och 2,9 gram (Holst 1973, s. 9ff).

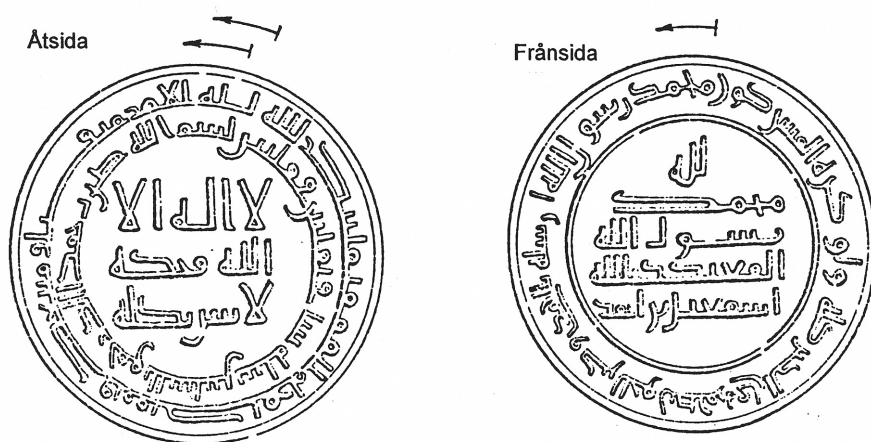

Fig. 1 (Efter Holst 1973, s. 19)

Den samanidiska dirhemen har på åtsidans mittfält inskriften: *Det finns ingen gud utom Gud, den ende; ingen är jämlike till Honom*. På frånsidan finns samanidfurstens namn, d.v.s. myntherren utsatt. På åtsidan är präglingssort och präglingssår utsatta. Präglingssåret är skrivet med bokstäver (Ho1st 1973, s. 19ft).

2. Forskningshistorik

År 1972 utkom en bok (Metcalf 1972) som sammanfattar analytisk forskning som gjorts om bl.a. vikingatida mynts metallinnehåll.

Ytterligare en bok om metallinnehåll i mynt utkom år 1975 och där har de båda författarna undersökt silverhalten i dirhemen och kommer fram till att den håller en silverhalt på ungefär 90% under större delen av 900-talet (Werner, Cowell1975).

Thomas S. Noonan har skrivit mycket om islamiska mynt, bl.a. en artikel där han jämför fynd gjorda i Ryssland, Ukraina, och Vitryssland (Noonan 1987). Han drar slutsatsen att samaniderna fortsatte att producera större mängder mynt under 960-, 970- och 980-talen. Han har också behandlat frågan om när importen av islamiska mynt till Sverige började sjunka för att till slut upphöra helt (Noonan 1989).

Sture Bolin diskuterar i en artikel (Bolin 1939) Skandinavien betydelse i handeln mellan Kalifatet och Frankerriket. Han kommer fram till att Skandinavien fungerat som ett transitoland i handeln mellan Kalifatet och Frankerriket. Han ger också sin egen teori om varför importen upphörde och varför skattfyndens sammansättning i Skandinavien, Ryssland och i det Volgabulgariska riket ser ut som de gör. Han redovisar tre olika typer av fynd av de som har slutmynt från 970-talet och framåt: dels den skandinaviska typen som kännetecknas av att en majoritet av dirhemerna är präglade i 900-talets början, dels den östslaviska typen som utmärks av merparten dirhemer från 900-talets mitt och dels den volgabulgariska typen som innehåller en majoritet mynt från de närmast före slutmyntets präglingssår liggande årtiondena. Av detta drar han slutsatsen att "Norden fram till 970-talet, därefter Östslavien (Ryssland) bildade i tur och ordning den orientaliska silverströmmens slutpunkt" (Bolin 1939, s. 183).

Harr menar också att man i 800-talets skatter inte kan iaktta samma mönster som i skatterna från 900-talet. I de förra finns det inte någon gränslinje för den orientaliska silverströmmen som i de skatter från 900-talet kännetecknas av ett högre antal av äldre mynt i fynden. Detta, menar Bolin, kan enklast förklaras med att det inte fanns någon sådan gränslinje, utan att dirhemerna fritt kunde gå fram över hela fyndområdet (Volgabulgarområdet, Östslavien och Skandinavien) inklusive dess västgräns utan att stöta på någon "oöverstiglig barriär" (Bolin 1939, s. 183). Detta visar på - enligt Bolin - att strömmen av dirhemer verkligen skulle ha fortsatt att via Skandinavien strömma in i Västeuropa.

Marcus Johanssons C-uppsats från 1997 beskriver de övriga dynastierna och diskuterar deras representation i det svenska, ryska och baltiska fyndmaterialet. Han redovisar teorier om olika importvägar som mynten kan transporterats för att till slut nå Sverige. Resultatet grundar sig på de olika dynastiernas geografiska regeringsområden. Han kommer fram till att det i huvudsak fanns två större importvägar från Kalifatet till Sverige. Den ena, en sydostlig väg som gick från Svarta Havet via antingen Dnestr-Vistula eller via Dnepr och dess bifloder och ut i Östersjön, är den troliga vägen som de hamdanidiska, ikshididiska, marwanidiska och uqaylidiska mynten tog. Den andra, en östlig väg som gått från Kaspiska Havet via Volga och vidare på småfloder, ut i Östersjön, är den troliga för de buwayhidiska, ziyaridiska och ilekkhanidiska mynten (Johansson 1997, s. 16).

Han försöker också finna en tänkbar förklaring till varför importen av islamiska mynt ersätts med importen av engelska och tyska mynt. Detta, menar Johansson är troligen en följd av att den varierande silverhalten i de samanidiska mynten gjorde de islamiska mynten som grupp mindre attraktiva. Istället riktade man intresset åt de tyska och engelska mynten som med sin bättre silverhalt till slut konkurrerade ut de islamiska mynten som importkälla (Johansson 1997, s. 18).

Johansson kommer fram till att importen av islamiska mynt till Sverige ökar kraftigt under 940-talet i jämförelse med decenniet innan. En ökning av importen sker även till Ryssland och Baltikum. Under 950-talet sker en intressant förändring i och med att en nedgång i importen startar i Sverige, men inte i Ryssland där importen av buwayhidiska mynt ökar. Denna trend fortsätter under 960-talet. Vid den här tiden börjar ziyariderna prägla mynt och dessa importerades till Ryssland, men inte till Sverige. Under 970-talet når Ryssland sin importtopp, där den största andelen mynt kommer från ziyariderna och buwayhiderna. (De samanidiska mynten är ej medtagna i Johansson 1997, men troligen utgör dessa den största andelen importerade mynt till Ryssland under detta decennium). Baltikum visar också en liten ökning. Den starka trenden i Ryssland fortsätter även under 980-talet medan importen till Sverige i stort sett har upphört. Under 990-talet börjar man importera islamiska mynt igen till Sverige. Det är marwaniderna och uqayliderna som börjat prägla mynt. Dessa mynt importerades också till Ryssland i början av 990-talet, men importen sjunker några år senare och mellan år 1015 och 1020 upphör den helt (Johansson 1997 s. 17f).

De dynastier som han behandlar närmare och som också är av intresse för min uppsats är ikshidider, ziyarider, uqaylider, marwanider, hammadider och buwayhider. De två senaste är föremål för en särskild jämförelse med samaniderna i denna uppsats.

3. Samanidernas historia

Samanidfurstarnas regeringsperioder

Nasr I	874 - 892	Nuh I	942 - 954	Mansur II	997 - 999
Ismail	892 - 907	Abd al-Malik	954 - 961	Abd al-Malik	999
Ahmad	907 - 914	Mansur I	961 - 976		
Nasr II	914 - 942	Nuh II	976 - 997		

Samaniderna härskade i Transoxanien och Persien (karta 1) mellan åren 874 - 999. Dynastins grundare var Nasr ibn Ahmad (874-892), men den som verkligen lade grunden för deras makt var Nasr's bror Ismail (892-907). Till en början var samaniderna ett slags muslimska underguvernörer till tahiriderna men de bröt sig med tiden loss och fick under Nasr II ibn-Ahmad (914-942) sin största geografiska utbredning. Då hade de lagt under sig Sijistan, Karman, Jurjan, al-Rayy och Tabaristan och sedan tidigare Transoxanien och Kurasan (Hitti 1970, s. 462).

Samaniderna hade stor andlig lojalitet mot abbasiderna. De erkände abbasiderna som religiösa ledare men var i realiteten självständiga ur politisk synvinkel. I ögonen på kalifen i Bagdad var de samanidiska ledarna emirer (guvernörer) eller amils (skatteindrivare) alltså med begränsad auktoritet, men inom deras gränser var deras makt mycket stor (Hitti 1970, s. 462).

Det var under samaniderna som Transoxanien slutligen kom under muslimskt styre. Deras huvudstad var Bukhara och den ledande staden Samarqand var tillsammans med Bagdad centrum för bildning och konst. Det är från den här tiden som modern persisk litteratur börjar växa fram (Hitti 1970, s. 462f).

I slutet av 900- talet förlorade samaniderna mycket territorium. Kanske främst till följd av interna problem som den mycket stora mängden turkiska slavar från Centralasien. Många av dessa slavar tog sig efter en tid högt upp på den sociala stegen och fick ofta högre positioner, främst inom militären. Samtidigt tog provinsialguvernörer, underställda det samanidska emiratet, sig allt mer makt på bekostnad av det centrala styret. Andra drog fördel av detta, bl.a. ghaznawiderna som år 998/999 e.Kr. hade lagt hela Afghanistan söder Oxus under sin makt. Ghaznawiderna leddes av en f d turkisk slavgilt (Mitchiner 1977, s. 127).

År 992 tog ilekhaniderna samanidernas huvudstad Bukhara och 7 år senare gjorde de slut på den samanidiska dynastin (Hitti 1970, s. 463).

4. Icke-samanidiska dynastier som jämförelser

I uppsatsen har jag valt att jämföra de samanidiska konjunkturerna i importen till Sverige med två andra dynastiers importkonjunkturer som behandlas i Johansson 1997. Dessa dynastier är buwayhider och hamdanider. Valet av just dessa dynastier grundar sig dels i deras geografiska läge som illustreras i karta 2 och 3. Som synes gränsar hamdanidernas territorium mot östra Medelhavet och har närhet till Svarta Havet vilket borde innebära en annan importväg till Skandinavien än den väg de samanidiska mynten tog. Buwayhiderna gränsar mot hamdaniderna i väster och mot Samaniderna i öster. De har även kontakt med Kaspiska Havet och i och med detta kan importen av buwayhidiska mynt till Skandinavien transporterats via Volga in i Ryssland och sedan vidare till östersjöområdet (Johansson 1997, s. 16).

En annan viktig orsak till att jag valt dessa två dynastier är att de präglade mynt under den tid som samaniderna präglade mynt alltså under tiden från år 950 till år 999 eller längre.

Jag har även sammanställt alla islamiska icke-samanidiska mynt funna i Sverige i ett diagram och jämfört dem med de samanidiska mynten. Diagrammet täcker åren 950-1003. De större dynastier som diagrammet innefattar är, förutom buwayhiderna och hamdaniderna, även ikshidider, ziyarider, marwanider och uqaylider.

5. De sensamanidiska mynten i Sverige

Presentationen av de sensamanidiska mynten funna i Sverige här nedan har jag delat in olika delperioder. Anledningen till detta är att göra det lättare att förstå och analysera materialet. De olika delperioderna karaktäriseras av olika förändringar, som t. ex. en konjunkturuppgång i importen. Delperiodindelningen är densamma för de icke-samanidiska mynten och de ryska liksom för de samanidiska. Detta för att underlätta jämförelser mellan dessa.

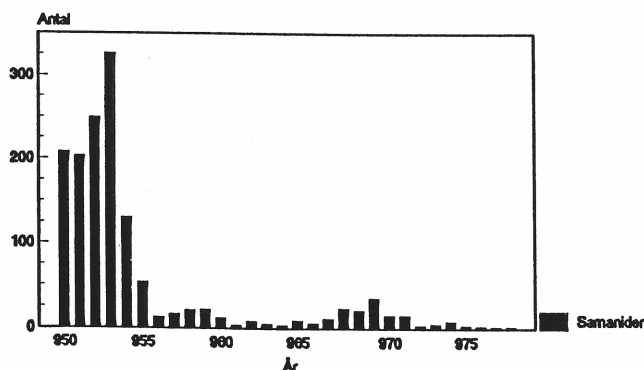

Fig. 2. Sensamanidiska mynt funna i Sverige

Delperiod 1 (950/951 - 955/956)

Under den period som min uppsats behandlar har det påträffats överlägset flest antal samanidiska mynt präglade mellan åren 950/951 och 955/956. Antalet uppgår till 1169 ex. Mynten från denna 5-årsperiod utgör hela 82,5% av det totala antalet på 1416 från åren 950/951 till 978/979. I genomsnitt har man funnit 234 mynt från varje år under delperiod 1. Från år 953/954 har man påträffat 326 mynt. Dessa utgör hela 23% av hela svenska fyndmaterialet av samanidiska mynt upptagna i uppsatsen och är det år som är representerat med flest mynt.

Den mest framträdande och dominerande myntorten under de här fem åren är Samarqand där 481 ex. eller 41,2% av mynten är präglade. Under tre av dessa år (950/951, 951/952 och 955/956) är Samarqand representerat med över 50% av de påträffade mynten. Andra betydande myntorter under den här perioden är Bukhara och al-Shash som har 259 ex. eller 22,1% respektive 161 ex. eller 13,8%

av mynten. Balkh är representerat med 43 mynt, Naysabur med 15, Andarabah med 2 och Amul, Madin och Jurjan med ett mynt vardera.

Det antal mynt på vilka man inte har kunnat fastställa myntorten på uppgår till 202 ex. eller 17,3% av delperiodens totala antal. Av de mynt som är präglade år 953/954 har det påträffats hela 149 mynt där man inte har kunnat fastställa myntorten. Det utgör hela 45% av det påträffade samanidiska myntmaterialet från detta år. I jämförelse med motsvarande siffra för de andra präglingsåren under denna delperiod, är den siffran mycket hög.

Efter den höga konjunkturtoppen av mynt från år 953/954 kan man se en markant nedgång i konjunkturen och år 955/956 är antalet nere i 53 mynt.

Delperiod 2 (956/957 - 965/966)

Det totala antalet upphittade mynt från denna delperiod uppgår till 110 ex. eller 7,7% av det totala antalet på 1416 ex. Skillnaderna vad gäller antalet påträffade mynt under denna delperiod och den första är mycket stor, vilket märks bäst vid en jämförelse av det genomsnittliga antalet funna mynt från varje präglingsår. I genomsnitt har man funnit 10 mynt från varje år under delperiod 2.

Till skillnad från föregående delperiod är den dominerande myntorten från denna 11-årsperiod Bukhara med 42 mynt eller 38,2% av mynten. Under fyra av åren i denna delperiod representeras Bukhara med 50% eller mer av fyndmaterialet. Samarqand förlorar alltså här sin dominerande ställning i fyndmaterialet. Man har påträffat 23 mynt som präglats i Samarqand. Dessa utgör 20,9% av av fyndmaterialet från delperiod 2, vilket är en halvering jämfört med föregående delperiod. Övriga myntorter som påträffats är Balkh med 15 mynt (13,6%) och al-Shash med 12 mynt (10,1 %). Andarabah är representerat med tre mynt och Naysabur med ett.

På 15 ex. (13,6%) av mynten har man inte kunnat fastställa myntort, vilket är 3.7% mindre än föregående period.

Denna delperiod kännetecknas av att den konjunkturedgång som avslutade delperiod 1, fortsätter även under de första åren av denna delperiod. Den vänder sedan svagt uppåt igen i slutet av 950-talet, men sjunker sedan för att hålla sig på en låg nivå under de avslutande åren av delperioden.

Delperiod 3 (966/967 - 971/972)

Från delperiod 3, d.v.s. mellan åren 966/967 och 971/972 har man påträffat 116 mynt eller 8,2% av det totala antalet på 1416 mynt under perioden mellan år 950/951 och 978/979. I genomsnitt har man funnit 19 mynt från varje år under denna 6-årsperiod.

Den mest dominerande myntorten under delperioden är Samarqand, som alltså återfår sin dominerande ställning i fyndmaterialet. Myntorten är representerad med 49 mynt eller 42,2% av det totala antalet funna mynt under denna delperiod. Under två av åren är Samarqand representerad med mer än 50% av mynten. Övriga myntorter representerade är al-Shash med 22 mynt eller 19%, Bukhara med 20 mynt (17,2%), Andarabah med 7 ex. (6%), Balkh med 4 ex. och Harah och Ghazna med 1 mynt vardera.

På 12 eller 10,4% av mynten har man ej kunnat fastställa myntort, vilket innebär att andelen av dessa mynt minskar i fyndmaterialet även under denna delperiod.

Denna delperiod kännetecknas även konjunkturuppgång i början av delperioden som når sin topp år 969/970, från vilket man påträffat 35 mynt. Mot slutet av delperioden börjar importen av mynt som är präglade under delperiod 3 att sjunka igen.

Delperiod 4 (972/973 - 978/979)

Det totala antalet upphittade mynt från denna 7-årsperiod uppgår till 21 ex. Detta motsvarar 1,4% av mynten från perioden 950/951 till 978/979. I genomsnitt har man funnit 3 mynt från varje år.

Bukhara, Samarqand och al-Shash är alla representerade med 5 mynt (23%) vardera och 4 mynt (19%) är präglade i Andarabah. Det finns alltså ingen enskilt dominerande myntort under denna delperiod. Samarqand är dock den myntort som utgör mer än 50% av mynten från delperiodens två inledande år, där myntortens samtliga mynt är representerade. Samarqand har sitt slutmynt präglat år 973/974.

På 2 eller 9,5% av mynten har man ej kunnat fastställa myntort. Detta innebär att den sjunkande trenden vad gäller andelen av dessa mynt fortsätter under alla delperioder.

Den sjunkande importen av mynt från slutet av delperiod 3 fortsätter under denna delperiod. Antalet mynt från varje präglingsår håller sig på en låg och jämn nivå under hela delperioden och det finns inga tecken på en konjunkturuppgång i importen. Från år 978/979 har man påträffat 1 mynt som är präglat i al-Shash. Detta är det senast präglade samanidiska mynt, där man med säkerhet kunnat fastställa präglingsåret, som hittills upphittats i Sverige.

5.1 Gotland/fastlandet

I den presentation av över de samanidiska mynten som gjorts ovan görs ingen skillnad på Gotland och fastlandet. Materialet är sammanställt i en presentation över hela Sverige tillsammans. Av de 1416 mynt som jag behandlar i uppsatsen är drygt 70% eller 1001 mynt nedlagda på Gotland och de resterande 415 mynten på fastlandet och på Öland. Detta faktum gör det intressant att skilja på de olika regionerna eftersom de uppvisar en så tydlig olikhet i antalet nedlagda mynt. Detta är gjort i diagrammet nedan (fig. 3). Där kan man se att det under åren 950/951 t.o.m. 952/953 inte är några dramatiska skillnader i importkonjunkturerna mellan Gotland och fastlandet. Men under det följande året uppvisar fastlandet en nedgång i importen medan Gotland samma år har sin importtopp. Först året efter visar Gotland en markant nedgång i importen.

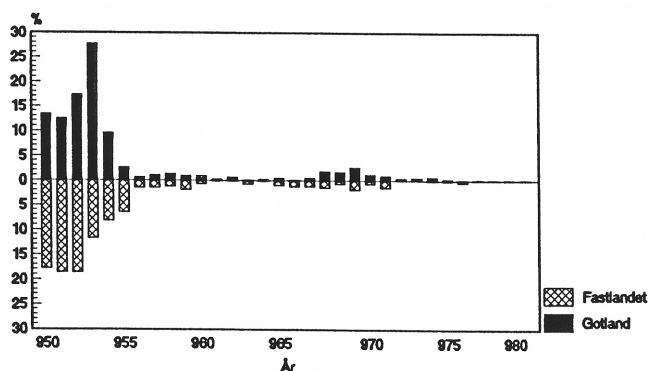

Fig. 3. Sensamanidiska mynt - Gotland/fastlandet

Om man tittar på den procentuella fördelningen av mynten per år idelperioderna 2 till 4 följer de olika konjunkturupp- och nedgångarna i stort sett samma mönster på fastlandet som på Gotland.

6. Sena icke-samanidiska dynastier

Vid en jämförelse med mynt präglade av andra dynastier, d.v.s. icke samanidiska dynastier, funna i Sverige kan man skönja intressanta mönster. Materialet till detta är hämtat från Johansson 1997. Jag har endast tagit med mynt med säkra dateringar och endast mynt som präglats 950/951 till år 1000/1001. Mynten finns uppställda i tabellform i fig. 11 och i diagramform i fig. 4. Buwayhiderna är den dynasti som är representerad med flest antal mynt - 106 ex. De hamdanidiska mynten utgör den näst största gruppen med 54 mynt. Dessa dynastier är intressanta dels därför att de präglar mynt under samma period som samaniderna efter år 950/951 och dels genom deras geografiska läge vilket visas i karta 2 och 3. Det totala antalet mynt från övriga dynastier, inklusive buwayhider och hamdanider, som tas upp i denna uppsats uppgår till 262 ex.

Nedan följer en presentation av de viktigaste förändringarna för de icke-samanidiska mynten funna i Sverige, samt en jämförelse mellan dessa och de samanidiska mynten funna i Sverige. I presentationen av de olika delperiodernas procentuella andelar mynt är mynt präglade efter år 978/979 borträknade. Om dessa mynt räknas med i en direkt jämförelse mellan de procentuella andelarna mynt i de olika delperioderna skulle resultatet bli missvisande, eftersom de faller utanför den sista delperioden för de samanidiska mynten funna i Sverige. Antalet mynt från övriga dynastier som präglas efter år 978/979 fram till år 1000 uppgår till 75 ex. eller 28,6% av det totala antalet på 262 mynt. Dessa postsamanidiska mynt domineras kraftigt av uqaylidiska och marwanidiska mynt som börjar framträda i mitten av 990-talet. Det totala antalet mynt präglade mellan år 950/951 och 978/979 uppgår till 188 mynt och det är således det antalet som kommer att vara till grund vid denna jämförelse.

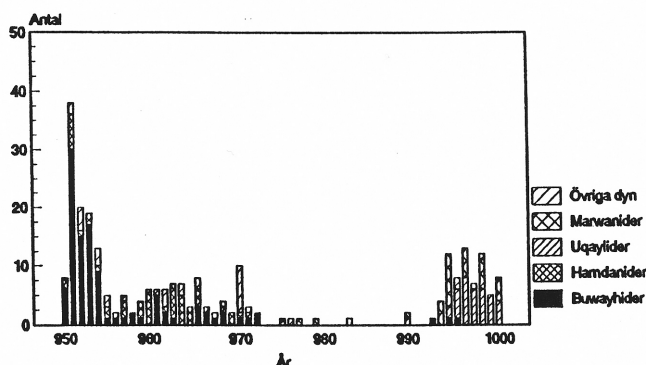

Fig. 4. Sena icke-samanidiska mynt funna i Sverige

Delperiod 1 (950/951 - 955/956)

Det totala antalet mynt från de övriga dynastierna under delperiod 1 uppgår till 103 ex. eller 54,8% av det totala antalet på 188 mynt. Av dessa är 78 ex. eller 41,7% präglade av buwayhiderna och 14 ex. eller 7,5% präglade av hamdaniderna. I genomsnitt har man funnit drygt 20 mynt per år under denna delperiod. Den buwayhidiska dynastin har 75,7% av sina mynt präglade under denna delperiod. Motsvarande siffra för hamdaniderna är 26,4%.

Som kan utläsas av tabellen har de buwayhidiska mynten en dominerande ställning i fyndmaterialet från delperiod 1. Konjunkturedgången för de övriga dynastiernas mynt börjar 952/953, d.v.s. två år tidigare än samanidernas, vilket är värt att notera. Den procentuella andelen mynt från övriga dynastier idelperiod 1 skiljer sig också markant från andelen mynt från det samanidiska materialet under denna delperiod som uppgår till 82,5% av det totala antalet på 1416 mynt.

Delperiod 2 (956/957 - 965/966)

Det totala antalet mynt från de övriga dynastierna under delperiod 2 uppgår till 56 mynt eller 29,8% av det totala antalet på 188 mynt. Den dynasti som är representerad med flest antal mynt är hamdaniderna med 31 mynt eller 55% av mynten från denna delperiod. Buwayhiderna är representerade med 16 mynt eller 28,5% vilket innebär att de förlorar sin dominerande ställning från delperiod 1. Den hamdanidiska dynastin har 58,5% av sina mynt präglade under delperiod 2. Samma andel för enbart de buwayhidiska mynten uppgår till 15,5%. I genomsnitt har man funnit ca 5 mynt från varje år under denna 11- års period.

Vid en närmare studie av fig. 5 kan man se att de icke-samanidiska mynten har, om än små så ändå märkbara konjunkturuppgångar när de samanidiska mynten visar konjunkturedgångar och vice versa. En tänkbar orsak till detta kan vara dynastiernas geografiska läge gentemot varandra. Som tidigare nämnts gränsar buwayhidernas och samanidernas territorium mot varandra och genom att studera karta 2 och fig. 15) är det troligt att dessa dynastiers mynt kan ha haft samma importväg till Skandinavien. Dessa båda dynastiernas konjunkturkurvor är också mycket snarlika vilket också visar på detta. Importen av hamdanidiska mynt verkar pågå i en jämn ström genom de två första delperioderna, opåverkade av de samanidiska och buwayhidiska konjunktursvängningarna. Hamdanidernas geografiska läge (karta 3) gör det troligt att importen gått en annan väg, antagligen upp genom Svarta Havet via Dnestr eller Dnepr vidare ut i Östersjön (Johansson 1997, s16).

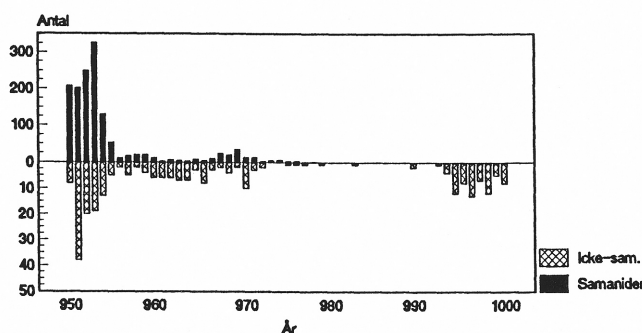

Fig. 5. Sena samanidiska/icke-samanidiska mynt funna i Sverige

Delperiod 3 (966/967 - 971/972)

Det totala antalet mynt under denna delperiod uppgår till 24 mynt eller 12,8% av det totala antalet på 188 mynt. 7 mynt eller 29,2% av de 24 mynten är präglade av buwayhiderna och 6 mynt (24%) av hamdaniderna. Det har även påträffats 7 mynt (29,2%) som är präglade år 970/971 av emiren av Andarabah - Maktum ibn Harb. Den hamdanidiska dynastin har 11,3% av sina mynt präglade under denna delperiod. Motsvarande siffra för de buwayhidiska mynten är 6,8%.

För de samanidiska mynten kännetecknas denna delperiod av en konjunkturuppgång. Så är inte fallet vad gäller de icke-samanidiska mynten. Snarare kan det skönjas en tillbakagång i importen. Dock med ett undantag för år 970/971 från vilket det påträffats 10 mynt. Sju ex. av dessa är som tidigare nämnts präglade av emiren av Andarabah och alla mynt är funna i olika skattfynd (6 ex. på Gotland och 1 ex. i Skåne) med skilda t.p.q. Detta tyder på att den förhållandevis kraftiga konjunkturuppgången från detta år som kan ses i fig. 4, inte speglar en lika kraftig uppgång i den samtida importen utan är troligtvis en tillfällighet.

Set inträffar en stark tillbakagång i importen av hamdanidiska mynt präglade under den här delperioden. Att den hamdanidiska dynastin endast har 11,3% av sina mynt präglade då pekar på detta. De buwayhidiska mynten visar också en konjunkturedgång, dock inte lika kraftig som för de hamdanidiska mynten.

Vid en jämförelse med det samanidiska fyndmaterialet kan man utläsa att det sker en mindre importökning av samanidiska mynt som är präglade under delperiod 3, medan utvecklingen går åt motsatt håll för de icke-samanidiska mynten.

Delperiod 4 (972/973 - 978/979)

Antalet upphittade mynt från denna delperiod är mycket begränsat. Det totala antalet icke-samanidiska mynt är endast 5 ex. eller 2,7 % av det totala antalet på 188 ex. Den buwayhidiska dynastin liksom den hammadidiska är representerade med två mynt vardera och det femte myntet är ziyaridiskt.

Det är under denna delperiod som de icke-samanidiska mynten har sin hittills lägsta andel mynt (2,7%). Det finns inga mynt återfunna från åren 973/974 - 974/975 och 978/979. Den från delperiod 3 klart märkbara konjunktturnedgången fortsätter alltså även under delperiod 4.

Vid en jämförelse med de samanidiska mynten under denna delperiod kan man skönja samma motsatta konjunkturmönster som under delperiod 2 och 3. Medan det inte påträffats några icke-samanidiska mynt präglade mellan åren 973/974 och 974/975 har det påträffats flest antal samanidiska mynt präglade under denna delperiod under just dessa år. Visserligen är antalet mynt begränsat vilket innebär att slumpen kan vara en orsak till att det ser ut som det gör, men det är ändå viktigt att nämna det eftersom de motsatta konjunktursvängningarna är genomgående för de tre sista delperioderna.

De "postsamanidiska" mynten (979/980 - 1000/1001)

De icke-samanidiska mynt som är präglade efter år 978/979 kallar jag de "postsamanidiska mynten". Som jag tidigare nämnt så finns inte dessa mynt med i beräkningarna i redovisningarna över delperiod 1 - 4, eftersom syftet med dessa i första hand var att jämföra konjunkturerna men de är ändå mycket viktiga ur ett annat perspektiv som jag kommer att behandla i kap 8.

Som synes i tabellen (fig. 11) och diagrammet (fig. 4) är importen av mynt som är präglade mellan åren 979/980 och 993/994, från de övriga dynastierna i det närmaste obefintlig. En förändring sker sedan från år 994/995 fram t.o.m. år 1000, då det sker en kraftig ökning av importen. De dynastier som nästan uteslutande har präglat dessa mynt är marwaniderna och uqayliderna.

Det har påträffats 74 mynt från denna "postsamanidiska" period. Dessa mynt utgör hela 28,2% av det totala antalet icke-samanidiska mynt präglade mellan åren 950/951 - 1000/1001.

7. De ryska fynden

För att kunna finna en förklaring och orsak till varför det svenska fyndmaterialet ser ut som det gör, är det nödvändigt att titta närmare på de ryska fynden eftersom det är troligt att importvägen av mynt från Kalifatet gick över Ryssland. En annan viktig detalj att få reda på är huruvida det över huvud taget präglades samanidiska mynt tiden efter delperiod 4 och hur omfattande präglingen var under delperiod 2-4. Detta är omöjligt att säga endast utifrån det svenska fyndmaterialet.

De nedan redovisade fynden är hämtade från Noonan 1989. De fem fynden är inte enbart funna i dagens Ryssland utan två av dem är funna i Ukraina och Vitryssland. Jag nämner dock dessa fem fynd tillsammans som "de ryska fynden". Två av fynden (A och B i fig. 12) har påträffats i Novgorod och har t.p.q. 971/972 resp. 974/975. Fynd C är hittat i Stariy Dedin i Vitryssland och har t.p.q. år 978/979. Fynd D är från Molodi i Pskov i Ryssland och har t.p.q. 1010. Fynd E är hittat i Denisovka i Ukraina och har t.p.q. 1010. I den nedanstående redovisningen kommer jag att lägga en särskild vikt på två jämförelser mellan fynd. Den ena jämförelsen görs mellan de båda fynden från Novgorod, som framförallt är intressanta genom sin geografiska närhet och dels genom att deras t.p.q. ligger nära varandra. Den andra jämförelsen kommer att göras mellan fyndet från Molodi i Pskov och fyndet från

Denisy i Ukraina. Orsaken till att en jämförelse mellan dessa två fynd görs är att de har samma t.p.q. vilket kan innebära likheter i fyndsammansättningen.

Indelningen av de olika delperioderna är desamma även vid redovisningen av dessa fem fynd, men i denna presentation har jag *inte* sorterat bort mynten efter år 978/979 i mina beräkningar, vilket var fallet vid presentationen av de icke-samanidiska mynten funna i Sverige. Anledningen till detta är att till skillnad från presentationen av de icke-samanidiska mynten där, syftet enbart är att jämföra importkonjunkturerna, är ett av syftena med redovisningen av de ryska fynden att diskutera fortsatt prägling av samanidiska mynt även efter slutmyntet i det svenska materialet, d.v.s. 978/979, samt att bevisa att konjunkturerna av de samanidiska mynten funna i Sverige visar importen och inte präglingen. Det samanidiska slutmyntet för det ryska materialet, enligt Noonan, är från år 1003/1004. Delperiodernas antal för det ryska materialet uppgår till 6 st, men de fyra första har samma tidsindelning som tidigare. Det gör det lättare att visa skillnader och likheter i konjunkturerna, samt att få större klarhet i präglingens omfattning under de olika delperioderna. Eftersom jag endast tar med fem ryska fynd innebär det att konjunkturerna som redovisas här troligtvis inte stämmer överens exakt med konjunkturkurvan för hela det ryska materialet, men det torde ändå ge en fingervisning om hur det ser ut i stort.

De fynd som ingår i redovisningen är följande:

- A: Novgorod, t.p.q. 971/972, Ryssland
- B: Novgorod, t.p.q. 974/975, Ryssland
- C: Staryi Dedin, t.p.q. 978/979, Vitryss land
- D: Molodi, t.p.q. 1010, Ryssland
- E: Denisy, t.p.q. 1010 Ukraina

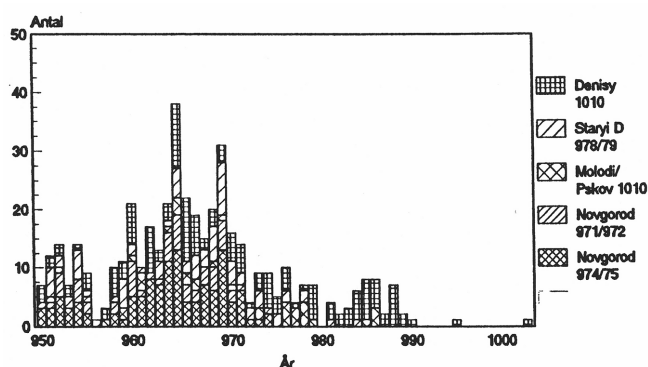

Fig. 6 De ryska fynden

Delperiod 1 (950/951 - 955/956)

Det totala antalet mynt från de fem ryska fynden under delperiod 1 uppgår till 63 ex. eller 14,2% av det totala antalet mynt fram t.o.m. år 1003 på 445 mynt

Som kan utläsas av tabellen och diagrammet kan man dela in de olika fynden i två grupper i denna delperiod, där den ena gruppen utgörs av Novgorod A, Novgorod B och Staryi Dedin och den andra gruppen av Molodi och Denisy. Gemensamt för den första gruppen är att de alla är representerade med en större andel mynt under den här perioden. De ligger alla kring 20% av sitt totala antal (Novgorod A 22,2%, Novgorod B 16,6%, Staryi Dedin 20%). Novgorod A och Novgorod B är dessutom funna på samma ort och har närliggande t.p.q. Detta borde innebära likheter i fyndsammansättningen, i detta fall vad gäller präglingår, vilket de alltså har under denna delperiod. Den andra gruppen har endast 7-10% av sina mynt präglade under delperiod 1 (Molodi 7,1%, Denisy 8,4%). Skillnaden är endast 1,3%. Den främsta orsaken till detta torde vara deras närliggande t.p.q.

I genomsnitt har det påträffats 10,5 mynt från varje präglingår under denna 6-årsperiod.

Delperiod 2 (956/957 - 965/966)

Det totala antalet mynt från de fem ryska fynden under delperiod 2 uppgår till 167 mynt eller 37,5% av 445 mynt som är det totala antalet mynt fram t.o.m. slutmyntet präglat år 1003.

Under de första två åren under den här delperioden inträffar ett starkt fall i importkonjunkturen. Endast ett mynt från år 956/957 har påträffats i dessa fem fynd och 3 mynt präglade året därpå. Efter detta ras ökar konjunkturen för att år 965 nå denna delperiods konjunkturtopp med 38 mynt. År 965 är det år som är representerat med flest antal mynt i de fem ryska fynden efter år 950/951.

Delperiod 2 kännetecknas även konjunkturedgång under de första åren som därefter övergår till en konjunkturuppgång som når sin absoluta topp i slutet av perioden. I genomsnitt har det påträffats 14 mynt från varje präglingsår under denna 11-årsperiod. Den procentuella andelen mynt påträffade under denna delperiod är 37,5% av det totala antalet mynt påträffade i de fem ryska fynden på 445 mynt

Fynden Molodi och Denisy uppvisar mycket stora likheter när det gäller deras respektive andel mynt av sitt totala antal under denna delperiod (Molodi 33,3%, Denisy 33,8%). Skillnaden är bara 0,5% vilket är försvinnande lite. Detta kan bero på att de har samma t.p.q. Samma fenomen gäller Novgorod A (46,3%) och Novgorod B (46,7%), där skillnaden bara är 0,4%. Den troliga orsaken bakom det är fyndens geografiska närhet och att det endast skiljer tre år mellan deras t.p.q.

Delperiod 3 (966/967 - 971/972)

Det totala antalet mynt i de fem ryska fynden präglade under delperiod 3 uppgår till 115 mynt eller 25,8% av det totala antalet på 445 mynt fram t.o.m. år 1003.

Under denna del period kan man skönja en tillbakagång i importen av mynt som präglats under de två första åren. Konjunkturen vänder därefter snabbt och ökar igen och når sin topp år 969/970. I genomsnitt har det påträffats drygt 19 mynt från varje präglingsår under denna 6-årsperiod.

Fynden Novgorod A och Novgorod B uppvisar även under denna delperiod stora likheter i deras respektive procentuella andelar mynt under denna delperiod av sina totala antal (Novgorod A 31,5%, Novgorod B 33,3%). Skillnaden är endast 1,8%. Samma mönster kan även ses i förhållandet mellan fynden Molodi (11,9%) och Denisy (16,2%), där skillnaden mellan dem är 4,3%, vilket dock är lite större än tidigare delperioder. Staryi Dedin har sin starkaste koncentration av mynt från denna delperiod. Novgorod A har sitt slutmynt det sista året under denna delperiod d.v.s. år 971/972. 31 mynt eller 7% av det totala antalet på 445 mynt är präglade under detta år. Det innebär att det är det näst mest representerade präglingsåret i de ryska fynden efter år 950/951.

Delperiod 4 (972/973 - 978/979)

Det totala antalet mynt funna i de fem fynden präglade under delperiod 4 uppgår till 48 mynt eller 10,8% av det totala antalet på 445 mynt fram t.o.m. år 1003. Eftersom Novgorod A hade sitt slutmynt år 971/972 är det inte representerat i delperiod 4-6.

Vid första anblicken på diagrammet kan man se en tillbakagång i importen som börjar med mynt präglade år 972/973, samt att koncentrationen mynt präglade under denna delperiod inte är så kraftig. I genomsnitt knappt 7 mynt präglade per år. Detta är den lägsta redovisade siffran hittills vilket kan ha sin förklaring i att Novgorod B har sitt slutmynt år 974/975. Detta sätter givetvis sina spår i andelarna mynt under delperioderna, men om man tittar på Staryi Dedin och Denisy kan man se att koncentrationen i dessa fynd ändå minskar under denna delperiod i jämförelse med föregående. Undantaget är Molodi där koncentrationen istället ökar under denna delperiod. Den troliga orsaken till det är att fyndet deponerades i jorden en längre tid efter att mynten importerades.

Delperiod 5 (979/980 - 990/991)

Under denna delperiod har det påträffats 50 mynt eller 11,2% av det totala antalet på 445 ex. Som synes importerades det mynt till Ryssland efter år 978/979 som markerar slutåret för de samanidiska mynten funna i Sverige. Jag har valt att dela in den återstående tiden fram till år 1003/1004 då det sista samanidiska myntet påträffats från, i två delperioder vilka jag kallar delperiod fem och sex.

Under delperiod 5 är endast två fynd representerade, Molodi och Denisy. Det klart dominerande fyndet under denna period är Denisy som också har 27,9% av sina mynt under denna delperiod. Detta skiljer sig markant från Molodi vars motsvarande siffra är 16,7%. Den troliga orsaken till denna skillnad är att mynten i fyndet från Denisy importerades senare från Kalifatet än Molodifyndet. I övrigt kännetecknas delperioden även mindre konjunkturuppgång i mitten av 980-talet, för att sedan börja sjunka igen i slutet av densamma.

Delperiod 6 (991/992 -1003/1004)

Den nedåtgående konjunkturtrenden fortsätter under denna delperiod från vilken endast två mynt har påträffats. Det kan tyckas märkligt att det finns ett samanidiskt myntpräglat 1003/1004 i denna presentation, när den samanidiska dynastin upphörde att existera redan år 999. Det kan tänkas att myntet är en imitation och därför inte ska räknas med i denna uppsats. Om det senare skulle komma fram att så är fallet bör läsaren bortse från detta mynt, som dock inte har en avgörande betydelse för svaren i denna uppsats frågeställningar.

8. Resultat

Dessa resultat grundar sig på jämförelser mellan de tre ovan redovisade myntgrupperna d.v.s. de samanidiska mynten präglade efter år 950/951 funna i Sverige, de icke-samanidiska mynten präglade efter år 950/951 funna i Sverige och de ryska fynden präglade efter samma årtal funna i Ryssland, Ukraina och Vitryssland.

Av de islamiska mynt som påträffats i de svenska jordarna under den period som denna uppsats behandlar, utgör de samanidiska mynten en klar majoritet av fyndmaterialet, hela 88,2% (fig. 7).

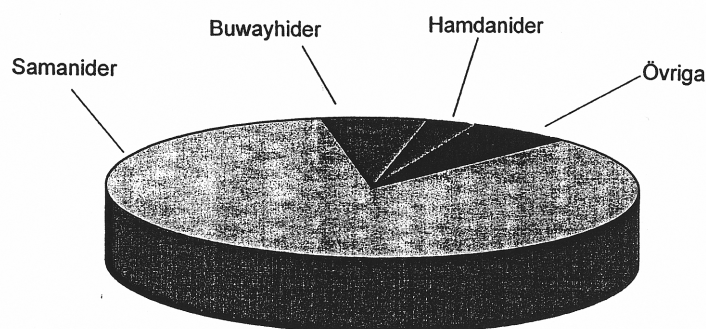

Fig. 7

Nedan presenteras resultatet utifrån två olika perspektiv, där det ena utgår ifrån att konjunkturerna motsvarar den samtida importen och kontakterna med Ryssland. Med den samtida importen menas att skandinaverna drastiskt minskade med att importera samanidiska mynt till Skandinavien i mitten av 950-talet. Det andra perspektivet utgår ifrån att konjunkturerna inte motsvarar den samtida importen av samanidiska mynt och kontakterna med Ryssland, utan att många och täta kontakter mycket väl kan ha pågått fram till ca år 970. I kap 8 och 8.1 presenteras resultatet utifrån perspektivet att

konjunkturerna motsvarar den samtida importen och kontakterna. I kap 8.2 till 8.5 utgår jag ifrån att konjunkturerna inte motsvarar importen och kontakterna.

De samanidiska och icke-samanidiska mynten i det svenska fyndmaterialet uppvisar klara likheter under delperiod 1, men också skillnader. Likheterna består i att en klar majoritet av mynten som redovisas i uppsatsen är präglade under den här delperioden och att de starkaste åren är under första hälften av 950-talet. Det sker även en markant nedgång i importen av mynt präglade under delperioden som är gemensamt för de båda myntgrupperna, men häri finns också en skillnad. Som diagrammet visar (fig. 5) så börjar nedgången i importen för de icke-samanidiska mynten år 952/953, d.v.s. två år tidigare än de samanidiska mynten där importnedgången börjar år 954/955. Vad detta kan ha för bakomliggande orsaker är svårt att svara på. Något som skulle kunna vara en förklaring är om importen av dessa mynt till Ryssland minskar under denna period, vilket skulle kunna sätta sina spår i importen till Sverige. Nu är så inte fallet, importen av mynt präglade under 950-talet till Ryssland ökar istället, i synnerhet importen av buwayhidiska mynt (Johansson 1997, s. 17). En annan teoretisk möjlighet finns, även om den jag inte finner den trovärdig. Den bygger på hypotesen om att importen av islamiska mynt till Skandinavien och Sverige huvudsakligen skulle ha skett genom direktkontakt och att denna skulle ha pågått längre med samaniderna än med de icke-samanidiska dynastierna.

Den minskande importen av samanidiska mynt till Sverige med början med de som präglats år 954/955 fortsatte att minska i snabb takt och mynt präglade år 955/956 är det sista året från vilket man påträffat relativt mycket mynt. Under de följande tre delperioderna fortsätter det att komma in islamiska mynt till Sverige men i en mycket mindre omfattning än under delperiod 1. Konjunkturkurvorna för de samanidiska och de övriga dynastiernas mynt visar små upp- och nedgångar under dessa delperioder och det är intressant att notera att importen av samanidiska mynt ökar när den minskar för de övriga dynastierna och tvärtom. Detta beror troligen på att de har olika importvägar till Ryssland och Baltikum och därifrån vidare till Skandinavien och torde därför ha importerats till dessa områden utan att påverka varandra. Men dessa importökningar är små och tyder inte på öknings i importen och kontakterna med Ryssland i någon större omfattning. Nordbornas intresse för de islamiska mynten har vid den här tiden minskat rejält och importen slutar i det närmaste helt i slutet av 970-talet vilket man klart kan se genom att studera fig. 2. Under 990-talet kommer dock importen till Sverige igång igen genom inflödet av marwanidiska och uqaylidiska mynt. Dessa kan ha kommit till Skandinavien genom en västlig väg via Svarta Havet och sedan vidare på antingen Dnestr eller Dnepr och in i Östersjön (Johansson 1997 s. 16), d.v.s. en helt annan väg än vad de samanidiska mynten tros ha tagit. Det är vid den här tiden som det börjar komma in centraleuropeiska mynt till Skandinavien (Jonsson 1990, s. 140), så möjligheten finns att dessa islamiska mynt kan ha kommit till Sverige tillsammans med dem, via Centraleuropa.

Dessa myntfynd visar att det skedde en import av islamiska mynt till Sverige även så sent som på 990-talet. Detta visar att nordbornas intresse för de islamiska mynten kan ha börjat komma tillbaka, vilket i sin tur kan tyda på att samaniderna i det närmaste slutat att prägla mynt vid den här tiden, eftersom samanidiska mynt saknas helt i det svenska fyndmaterialet. Det är även då som importen av samanidiska mynt till Ryssland minskar markant (denna slutsats drar jag med de fem ryska fynden, presenterade i denna uppsats, som grund. För att få säkrare uppgifter om detta bör man givetvis titta närmare på hela det ryska fyndmaterialet, men jag tror att dessa fem fynd speglar importen på ett förhållandevis bra sätt). Även importen av mynt från andra dynastier till Ryssland minskar under den här tiden, dock undantaget marwanidiska och uqaylidiska mynt som börjar tillta. Detta innebär att en importväg för de marwanidiska och uqaylidiska mynten kan ha gått via floderna från Svarta Havet genom Ryssland och in i Baltikum varifrån dessa mynt importerades till Sverige. Det som talar mot denna importväg är det ringa antal buwayhidiska mynt från 970-talet i Baltikum. Ryssland har däremot en stor import av dessa buwayhidiska mynt, framförallt under 980-talet (Johansson 1997, s. 25). Detta tyder på att skandinavernas och balternas kontakter med Ryssland i det närmaste slutat, för om kontakterna fortsatt med följd att man får in marwanidiska och uqaylidiska mynt så borde nordborna och balterna även fört med sig exempelvis samanidiska och buwayhidiska mynt från slutet av 970- och hela 980-talet. Så är dock inte fallet eftersom endast ett fåtal av dessa mynt finns i det svenska och baltiska fyndmaterialet. Det är inte omöjligt att de marwanidiska och uqaylidiska mynten kan ha importerats till Skandinavien och Baltikum via Polen. Med utgångspunkt endast utifrån myntmaterialet som jag har haft tillgång till, vilket visar stora likheter mellan det svenska och baltiska fyndmaterialet, så ser det ut som om skandinaverna kan ha börjat rikta sitt intresse mot Baltikum från mitten av 990-

talet och importerat de marwanidiska och uqaylidiska mynten därifrån. Men det behövs närmare analyser på det polska materialet för att bringa mer klarhet i detta.

8.1 Gotland - transitoland eller inte?

Är det någon kronologisk skillnad i fyndsammansättningen av samanidiska mynt funna på Gotland respektive fastlandet? Frågan är intressant ur flera aspekter bl.a. genom Gotlands geografiska läge längre österut och om det finns anledning att se Gotland som en egen enhet, oberoende gentemot fastlandet

Om Bolins teorier angående Skandinaviens roll som ett transitoland mellan Kalifatet och Frankerriket stämmer (Bolin 1939, s. 183) och om varför fyndsammansättningen i Ryssland och Skandinavien ser ut som den gör borde fastlandet uppvisa en konjunkturedgång i ett tidigare skede än Gotland, eftersom fastlandet ligger längre västerut och därmed närmare kontinenten. I sin skrift talar han om Skandinavien som en enhet, men jag anser att man även borde titta närmare på om det finns några skillnader i fyndsammansättningen, vad gäller myntens präglingsår, mellan Gotland och fastlandet. En anledning till detta är Gotlands geografiska läge som ö i Östersjön. Ön har också ett strategiskt läge när det gäller handelskontakter. I fig. 3 kan man se att importkonjunkturerna på Gotland respektive fastlandet är förhållandevis lika under åren 950/951 to.m. år 952/953. Det intressanta är det som händer följande år. Gotland visar en klar konjunkturuppgång och når detta år sin absoluta topp, är det på fastlandet första tecknet på en nedgång i importen. Detta visar att det är en kronologisk skillnad i fyndsammansättningen av samanidiska mynt mellan Gotland och fastlandet. Detta skulle då stärka Bolins teorier att det svenska fastlandet, som ligger längre västerut och närmare Västeuropa uppvisar en tidigare avtagande handel med dirhomer från öster.

Bör man då se Gotland som en oberoende enhet gentemot fastlandet? Vid en analys av fig. 3 kan man dra slutsatsen att Gotland till stor del kan ha varit beroende av intressen på fastlandet. En förutsättning för denna analys är att konjunkturerna visar den samtida importen, d.v.s. att skandinaverna tvärt slutade att importera islamiska mynt från mitten av 950-talet och framåt. Ett argument för detta är Gotlands svar på konjunkturedgången i importen på fastlandet år 953/954 med en egen nedgång året efter.

Om människor från fastlandet och i detta fall i synnerhet gotlänningarna, någon gång under 900-talets andra hälft slutade handla på långväga resor in i Ryssland utan i stället hade sina primära handelskontakter med köpmän i Baltikum och det svenska fastlandet samt med köpmän från Östersjöns södra kuster så finner jag det inte omöjligt att Gotland i sig varit ett viktigt handelscentrum för köpmännen i Östersjöområdet. Alltså, det var inte enbart de gotlänningarna som var den resande parten vid handelskontakter utan även deras handelspartners reste till Gotland. Ön torde också genom sitt strategiska läge i Östersjön ha varit en bra marknadsplats för köpmän. Visby blir en viktig handelsstad i Hansaförbundet några hundra år senare, vilket de inte kan ha blivit för ingenting. Att Visby blev medlem i Hansan var snarare ett resultat av en lång tradition som ett handelscentrum.

8.2 Rysslands betydelse i handeln

Genom att studera redovisningen av de fem ryska fynden i kap. 7 kan man se att det förekommer en omfattande import av samanidiska mynt som är präglade under 960-, 970-, och även under 980-talet till Ryssland. Ett av huvudsyftena med redovisningen av de fem ryska fynden var att belysa att samaniderna fortsatte att prägla mynt även efter det att importen till Skandinavien minskade så markant i mitten av 950-talet. Detta innebär att möjligheten finns att konjunkturkurvorna över de samanidiska mynten funna i Sverige visar den *samtida importen* av mynt till Sverige. Det står klart att de inte visar samanidernas prägling av mynt. Jag finner det mest troligt att den absoluta majoriteten av de importerade samanidiska mynten till Sverige kom genom handel med ryska köpmän och mellanhänder. Visst kan det ha förekommit att skandinaviska äventyrare tog direktkontakter med samaniderna själva och importerade mynt på det sättet, men det troliga är att mynten importerades via handel med Ryssland.

Det finns ytterligare möjlig orsak till varför importen av mynt till Sverige avstannade så tvärt i mitten av 950-talet. Den hypotesen bygger på att de ryska och därigenom även de svenska fyndens importkurvor *inte* speglar den samtida importen till Ryssland. Hypotesen säger att orsaken till det branta importfallet av framförallt samanidiska men även buwayhidiska mynt till Sverige var att det helt enkelt inte fanns några sådana mynt, präglade efter år 955/956 att tillgå i Ryssland. Med andra ord så inträffade det ett importstopp av dessa mynt till Ryssland kring år 956/957 som pågick i ca 15 år d.v.s. till omkring år 970. Läsaren av denna uppsats kanske frågar sig varför det skulle kunna vara så när redovisningen av de fem ryska fynden visar på att det finns stora mängder mynt som är präglade efter detta årtal, d.v.s. under 960-talet i omlopp i Ryssland. Jag menar att det är troligt att de mynt präglade under andra hälften av 950-talet och 960-talet som finns i de ryska fynden har kommit dit i ett senare skede, d.v.s. i en senare importvåg som troligtvis började kring år 970. Under denna importvåg skulle alltså dessa sena samanidiska och buwayhidiska mynt som präglats under 960-, 970- och 980-talen ha strömmat in i Ryssland.

Detta skulle förklara varför de fem ryska fynden, som har alla har t.p.q. efter år 970, har en kraftig ansamling av sena samanidiska mynt i fyndsammansättningen. Om importen av samanidiska mynt till Ryssland ströps ungefär i mitten 950-talet borde det innebära att det samlades stora mängder av samanidiska mynt inom det samanidiska riket. Dessa mängder mynt kan ha inneburit att samaniderna i det närmaste slutade prägla mynt i slutet på 980-talet. När sedan importen till Ryssland kommer igång igen omkring år 970 så strömmar dessa mynt som präglats under importstoppet in i Ryssland i stort antal. Det är mycket intressant att det finns mycket få ryska fynd som har t.p.q. på 960-talet. Det finns fynd med t.p.q. år 961 och 969, men det råder total avsaknad av fynd med t.p.q. mellan dessa år (Noonan. opublicerade fyndlistor). Detta faktum styrker hypotesen om ett importstopp.

Under tiden som importstoppet pågick flöt de mynt som präglats innan importstoppet, d.v.s. tidigare än ca år 956/957, snabbt ut ur Ryssland eftersom de var de enda samanidiska och buwayhidiska mynt som var tillgängliga vid handel. Detta förlopp kan vi se resultatet av i fyndsammansättningarna i de fem ryska fynden som har relativt sena t.p.q. och i vilka det är ont om tidiga samanidiska mynt som är präglade under första hälften av 950-talet, men där det istället finns gott om sena samanidiska mynt som är präglade efter år 956/957 och i synnerhet mynt som är präglade under 960-talet. När den senare importvågen inträffade hade skandinaverna slutat att handla på Ryssland vilket innebär att det inte strömmar in samanidiska och buwayhidiska mynt till Sverige i den omfattningen som skulle vara fallet om handeln fortsatt. Detta innebär att de svenska importkonjunkturen inte nödvändigtvis behöver spegla den samtida importen. Eftersom nordbornas handel med Ryssland troligtvis pågick i något decennium efter det att importstoppet skedde, så borde det i de flesta fall inneburit att nordborna under importstoppetsperioden enbart fick med sig mynt tillbaka till Skandinavien som var präglade flera år tidigare än det år när själva handeln skedde, vilket är naturligt eftersom det inte fanns några senare mynt att tillgå. Detta skulle i så fall ge som resultat att många svenska fynd som har ett t.p.q. på första hälften av 950-talet i själva verket kan ha blivit förda från Ryssland till Sverige under 960-talet och blivit deponerade här då.

Jag menar att nordbornas kontakter med Ryssland inte avslutades tvärt i mitten av 950-talet som man lätt kan tro om man enbart studerar det *svenska* fyndmaterialet över samanidiska mynt. Nordbornas kontakter med Ryssland kan ha varat i ytterligare drygt 10 år efter det att importstoppet började omkring år 956/957. Upphörandet av kontakterna kan också ha varit en långsam process som pågick i ca 15 år från mitten av 950-talet. Den tynande mängden silver i Ryssland under 960-talet kan ha fått skandinaverna att rikta sina blickar åt ett annat håll vilket kan ha varit Centraleuropa där man nu började prägla mynt. Jag utesluter dock inte helt möjligheten att skandinavernas handel med Ryssland faktiskt avslutades tvärt omkring år 955, men de ovan redovisade tankegångarna pekar på att det är troligt att handeln pågick under slutet av 950-talet och in på 960-talet för att då långsamt upphöra innan år 970 då importen av samanidiska mynt till Ryssland kommit igång igen.

Men frågan är om nordbornas handel med Ryssland upphörde helt i och med att man slutade att importera mynt därifrån. Personligen är jag kluven inför frågan eftersom det är troligt att man förde med sig andra varor tillbaka än dirhemer från Ryssland under den tid då importen av dessa till Sverige var livlig. Dessa varor kan ha varit föremål för handel efter det att nordborna slutat importera mynt. Jag tror inte att silvret var det enda som lockade i öst, men det hade troligen den kraftigaste attraktionskraften

och de svenska myntfynden tyder onekligen på att kontakterna med Ryssland minskade drastiskt någon gång under andra hälften av 950-talet och in på 960-talet, för att sedan i det närmaste tyna bort. Som jag redan sagt så verkar ryssarna finna de samanidiska dirhemerna attraktiva fortfarande efter det att skandinaverna slutat att importera dem. Det finns därför inte någon anledning att tro att nordborna skulle finna dem ointressanta. Om handeln med Ryssland pågått efter ca år 970 borde det alltså synas i de svenska myntfynden i form av större mängder samanidiska mynt som präglats under 960- och 970-talet.

Den upphörande handeln med Ryssland borde med stor sannolikhet gett efterverkningar i Skandinavien. Birkas betydelse som marknadsplats kan ha minskat som ett resultat av detta. Man brukar allmänt säga att Birka övergavs omkring år 970, d.v.s. i samband med att kontakterna med Ryssland upphörde. Detta är ett sammanträffande som inte bör förbises.

Som jag tidigare nämnt så uppvisar Baltikum liknande importkonjunkturer som Sverige under 990-talet och senare vad gäller importen av de buwayhidiska mynten men även mynt som präglats av ilekhaniderna (Johansson, 1997, s. 26). Det pekar på att handeln österut i första hand gjordes med Baltikum. Man kan också säga att importen under 990-talet kan ha kommit från samma område som Baltikum importerade sina mynt, eftersom Sverige och Baltikum uppvisar stora likheter i importen (Johansson 1997, s. 24ff). Efter att ha analyserat diagrammen över spridningen av de olika dynastiernas mynt i Johanssons uppsats menar jag att Baltikum inte importerade sina islamiska mynt från Ryssland. Baltikum och Sverige kan ha fått sina mynt via Polen, men detta är rena spekulationer eftersom det krävs närmare undersökningar av det polska fyndmaterialet. Med grund i det material som jag har haft tillgång till utesluter jag inte att skandinaverna kan ha importerat islamiska mynt via Baltikum från 970-talet och framåt.

8.3 Nestorskrönikan

Likheterna mellan den samanidiska och den buwayhidiska importkurvan för de svenska fynden gör det troligt att dessa mynt hade samma importväg till Skandinavien. Jag finner det troligt att den huvudsakliga importvägen gått genom Kaspiska havet upp på Volga och via det Volgabulgariska riket. Khazarerna torde ha utgjort en viktig länk i handeln mellan Ryssland och samaniderna tillsammans med buwayhiderna genom sitt strategiska läge längs de norra delarna av Kaspiska Havet och de kontrollerade området där floden Volga möter Kaspiska Havet. Om denna viktiga länk brister så störs med all sannolikhet handelskontakterna mellan Ryssland och de samanidiska och buwayhidiska dynastierna. Nestorskrönikan nämner att rusen Svjatoslav besegrade khazarerna och intog deras stad Belaja Vezja år 965 (Nestorskrönikan s. 60). Krönikan talar om oroligheter och krig i Ryssland vid denna tid. Det står också nämnt att det förekom strider mellan Svjatoslav och petjenegerna under 960-talet där den förre fördrev de senare (Nestorskrönikan s. 60ff). Petjenegerna härskade över de nordöstra delarna av Kaspiska Havet och norr om Aralsjön, genom vilket område det kan ha gått en handelsväg mellan samaniderna och volgabulgarerna. Även dessa oroligheter skulle kunna störa handeln allvarligt och vara en orsak till importstoppet. Nestorskrönikan är kanske inte klassad som en särskilt tillförlitlig källa och det kan givetvis finnas andra orsaker till ett eventuellt importstopp än det som nämnts ovan. Men det är ändå intressant att påpeka att det finns skriftliga källor som visar på oroligheter i detta område vid just denna tid, även om det exakta året kanske inte stämmer.

8.4 Silverkrisen

Två av mina frågeställningar i denna uppsats berör direkt silverkrisen. Vad var silverkrisen? Påverkade den importen av mynt till Skandinavien i synnerhet? På den första frågan finns inget säkert svar. Forskare har länge diskuterat frågan och kommit fram till flera olika teorier. Den allmänna åsikten bland forskarna tycks vara att det inte finns tillräckligt med information för att kunna ge något bra svar på frågan. Som jag nämnde finns det dock ett par olika huvudteser.

Man har diskuterat en silverkris i de islamiska områdena omkring år 1000 e.Kr. som pågick till år 1200. En stark nedgång i silverbrytningen eller att silvergruvorna började sina efter hård exploatering, har

ofta angivits som orsak till silverkrisen (Noonan 1988, s. 123). Andra menar att silverkrisen var en process där silver flyttades från områden där det hade ett lågt värde (islamiska områden omkring år 1000 e.Kr.), till områden där det hade ett högre värde (Västeuropa). Guld flyttades den motsatta vägen (Noonan 1988, s. 124).

Noonan menar att det finns en mängd faktorer som man måste ta hänsyn till vid studier om silverkrisen. Hur omfattande handeln var under den här tiden, hur silvrets värde i förhållande till guld var, vad maktens monetära politik var. Det sistnämnda kan bero på hur stort behovet av mynt var under en viss period. Om makten måste betala sina militära styrkor krävde detta likvida medel, vilket kan ge behov av ökad prägling. Även andra monetära faktorer måste tas hänsyn till menar Noonan. T.ex. tillgången på nytt silver och dirhemens vikt (Noonan 1988, s. 125). Det är viktigare att undersöka den enskilda dirhemens egenskaper, som dess vikt och silverhalt, än att se till kvantiteten präglade mynt vid forskning om silverkrisen (Noonan 1988, s. 122). Som jag nämnde kan behovet av mynt vara olika stort och kan ha flera olika orsaker. En mer omfattande prägling under en period behöver inte innebära att silverhalten i myntet präglat under samma period sjunker. Detta är givetvis under förutsättning att tillgången på silver är god. Men en omfattande prägling kan göra att silvertillgången minskar på längre sikt, vilket kan ge resultatet att vikten eller silverhalten i den enskilda dirhem till slut sjunker.

Som synes är det mycket som spelar in i förklaringar till silverkrisen, men en förklaring till en eventuell silverkris kan anses som relativt gångbar: samaniderna torde ha exporterat miljontals dirhomer till de västra delarna av Ryssland under tiden mellan år 900 och 980. Detta kan man anta genom alla ryska, baltiska och skandinaviska myntfynd med samanidiska dirhomer från den tiden. Denna export innebar en mycket stor förlust av silver från Centralasien under 900-talet. Samaniderna bröt därför mer silver ur rika silvergruvor, men troligen kunde inte gruvorna hålla jämn takt med den stora utförseln av dirhomer, utan Centralasiens silvertillgångar minskade sakta men säkert. Detta fick konsekvensen att ilekhaniderna, som tog över samanidernas myntning efter deras fall, inte kunde hålla en högre nivå på silverhalten i sina mynt och vid mitten av 1000-talet kunde silverhalten i dirhemerna vara nere i 5% (Noonan 1988, s. 136).

Noonan menar att den grundläggande funktionen för den samanidiska dirhemerna var att fungera som en acceptabel form av betalningsmedel vid handel med ryska köpmän (Noonan 1988, s. 136). Bolin skriver att samtida källor berättar att "nordborna för sina varor vägrade motta betalning i annat än klingande silvermynt" (Bolin 1939, s. 179). Detta innebar att behovet fanns för en omfattande prägling. För att kontrastera detta kan nämnas att huvudsyftet för den spansk-umayyadiska dirhemerna var att fungera som valuta inom den Iberiska halvön. I det umayyadiska Spanien förekom i stort sett ingen export av dirhomer. Antingen var inte deras handel lika omfattande som den i Centralasien, eller också krävde den inte silvermynt. Detta torde innebära att spansk-umayyaderna präglade mycket färre mynt än samaniderna, om man utgår ifrån att mynten endast användes som betalningsmedel på den Iberiska halvön. Mynten och därigenom även silvret försvann därför inte i lika stor omfattning ut ur det spansk-umayyadiska området som de samanidiska mynten gjorde i Centralasien (Noonan 1988, s. 136).

Med andra ord så finns det otillräckligt med informationer och uppgifter för att kunna ge ett tillfredsställande svar på vad silverkrisen egentligen var och då naturligtvis även vilka konsekvenser den gav. Noonan menar att det är viktigt att poängtera att det idag inte finns några konkreta bevis för att en silverkris överhuvudtaget påverkade det samanidiska Centralasien (Noonan 1988, s. 136). Det finns forskare som menar att en silverkris aldrig ägt rum i detta område (muntlig uppgift Gert Rispling september 1998). Diskussionen om huruvida det var en silverkris eller inte och vilka konsekvenser en sådan i så fall innebar pågår alljämt.

Från att silverhalten i de samanidiska dirhemerna i slutet av 800-talet och knappt första hälften av 900-talet legat på en relativt stabil nivå på drygt 90%, börjar de fr.o.m. år 943/944 att få en kraftigt varierande silverhalt. Huruvida detta är ett resultat av en eventuell silverkris är svårt att säga, men Noonan menar att man bör titta på silverhalten i mynten från 950-talet och framåt vid analyser om konsekvenser av silverkrisen (Noonan 1988, s. 123f). Silverkris eller inte, faktum kvarstår att silverhalten försämrades överlag i de samanidiska mynten under andra hälften 900-talet och att importen av samanidiska mynt till Sverige minskar drastiskt under den här tiden. Frågan är om detta har ett

samband. Det kan ha varit så att det florerade ett rykte om att silverhalten i de samanidiska mynten hade blivit lägre, vilket innebar att de inte längre var attraktiva för den skandinaviska marknaden. Denna teori kan dock inte framföras utan kritik. Det som talar mot denna teori är det ryska fyndmaterialet där man påträffat stora mängder samanidiska mynt under 960-, 970- och även under 980-talet. Varför fann de ryska handelsmännen de samanidiska dirhemerna fortfarande attraktiva på marknaden och inte skandinaverna? Om nu nordborna ratade dessa mynt när de handlade med ryssarna så kan man fråga sig varför de fortsatte att importera dem i så stora mängder så långt efter att den svenska importen i stort sett upphört. En tolkningsversion av de ryska fyndsammansättningar tyder på att de samanidiska mynten transporterades vidare ut ur Ryssland relativt snabbt efter det att de kommit. En förklaring till detta fenomen kan vara att ryssarna hade andra viktiga handelspartners utöver skandinaverna, som inte ansåg att den försämrade silverhalten var av någon avgörande betydelse för fortsatt handel med de samanidiska mynten. Denna tes förutsätter att det förekom en kontinuerlig import av samanidiska mynt till Ryssland. En annan tes är att skandinaverna inte importerade de samanidiska mynten via ryska mellanhänder. Om detta tog sig i uttryck i direktkontakt med samaniderna eller om mynten importerades till Sverige genom andra importvägar än Ryssland är svårt att säga, men jag finner dessa båda möjligheter som mindre troliga.

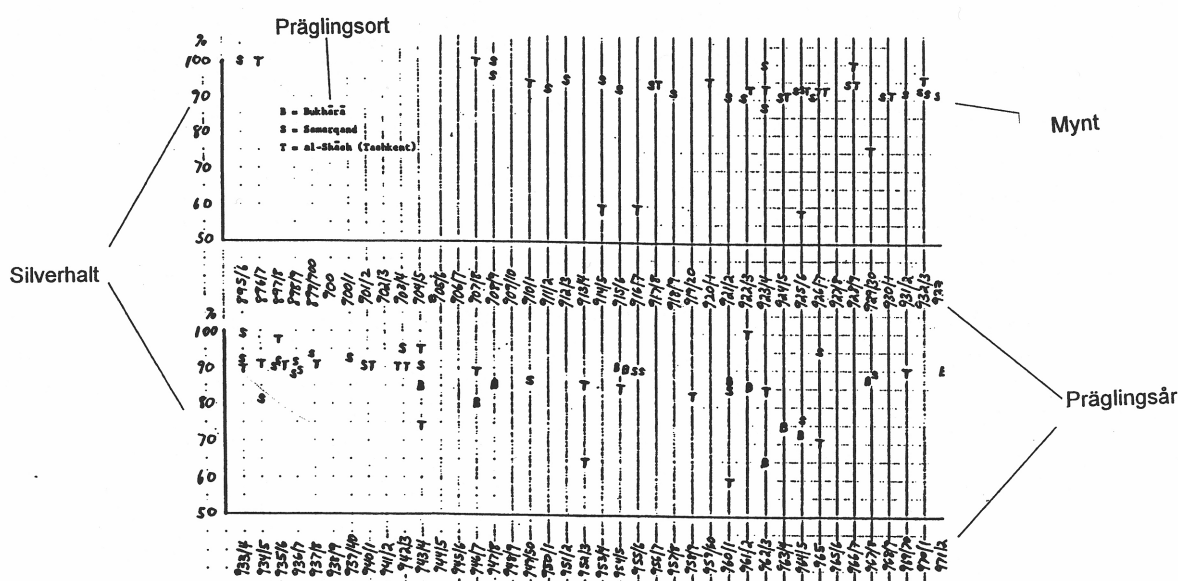

Fig. 8 (Efter Noonan 1987, s. 245). Figuren visar silverhalten i ett antal samanidiska dirhemer.

Personligen tror jag inte att den varierande silverhalten i de samanidiska mynten var orsaken till att importen av dessa mynt till Skandinavien avstannade i mitten av 950-talet. Detta hade troligen andra orsaker. Hur skall man annars förklara att dessa mynt fortfarande var attraktiva för ryssarna som tar sig i uttryck i det stora antalet funna mynt i Ryssland som är präglade under 960-, 970-, och 980-talen? För mig känns det mer logiskt att i första hand *mellanhanden* för importen till Sverige, i detta fallet ryssarna, snarare skulle sluta importera mynt om silverhalten var låg. Det är också tveksamt om nordborna och ryssarna överhuvud taget kunde se om det var en lägre silverhalt i myntet. Med utgångspunkt av det material som är presenterat i denna uppsats anser jag att det mest troliga scenariot är den i kap. 8.2 redovisade hypotesen om importstoppet till Ryssland som började i mitten av 950-talet.

8.5 Botvalde och Novgorod

För att ytterligare belysa skillnaderna i fyndsammansättningen av samanidiska mynt mellan de ryska och svenska fynden med t.p.q. efter år 970, redovisar jag här i fig. 9 det gotländska fyndet Botvalde och det ryska fyndet från Novgorod. Botvalde har t.p.q. 972/973 och är hämtat från Noonans

opublicerade fyndlistor. Novgorodfyndet, som är ett av de fem i kap. 7 redovisade ryska fynden, har t.p.q. 974/975 (Noonan 1987).

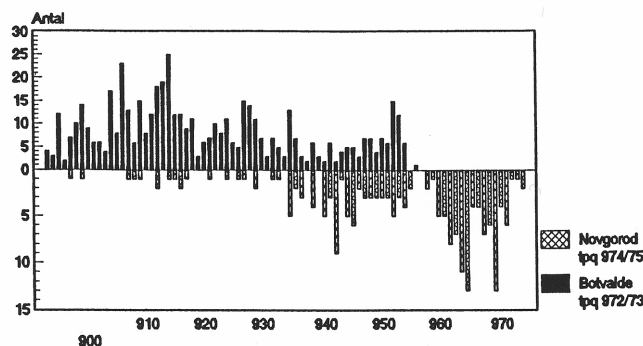

Fig. 9 Botvalde och Novgorod

Dessa båda fynd är nedlagda vid ungefär samma tid, men som synes finns det klara skillnader mellan de båda fynden. Medan Novgorod har en mycket stor andel av sina mynt präglade relativt sent och en mindre del präglade före år 955/956, uppvisar Botvalde-fyndet motsatta tendenser. Botvalde har istället i det närmaste alla sina samanidiska mynt präglade år 955/956 eller tidigare. Det ryska fyndet visar klart och tydligt att samaniderna präglar mynt under 960-talet och framåt, vilket avfärdar teorierna om att konjunkturerna i de svenska fynden skulle visa samanidernas prägling av mynt, vilken skulle vara orsaken till att importen skulle ha minskat i mitten av 950-talet. Det ryska fyndet visar snarare att de äldre mynten i stort sett har försvunnit ur cirkulationen i Ryssland vid tiden för nedläggandet av fyndet. Det visar också att den svenska handeln med Ryssland i det närmaste måste ha upphört omkring år 970, eftersom det annars borde innebära större mängder mynt präglade under 960-talet i de svenska fynden. Det ryska och det svenska fyndet tillsammans talar för teorin om ett importstopp av samanidiska mynt som inträffade omkring år 956/957 och som pågick fram till ca år 970. Det ringa antalet tidiga mynt tyder på att en majoritet av dessa försvann ut ur Ryssland vid handel under importstoppet eftersom det inte tillfördes nya mynt. Förklaringen till det stora antalet mynt präglade under 960- och 970-talet i Novgorodfyndet förklaras av att myntimporten kom igång igen omkring år 970 då mynten som präglats under 960-talet strömmade in i Ryssland. Detta betyder att de samanidiska mynten i Botvaldefyndet lika väl kan ha kommit till Sverige under 960-talet som år 956/957.

9. Sammanfattning

Den klart dominerande gruppen av islamiska mynt i de svenska fynden präglades av den samanidiska dynastin. Denna dynasti härskade över ett område som idag är östra Iran, Afghanistan och Centralasien. Samaniderna exporterade mynt i stor omfattning till Ryssland och det är troligen från just Ryssland som skandinaverna har importerat den absoluta majoriteten av de samanidiska mynten till Sverige. Direktimport från Kalifatet till Sverige har säkerligen förekommit, men det är troligen en mycket liten del av myntmaterialet som kommit hit på det sättet.

Det samaniska myntmaterialet som påträffats i de svenska jordarna pekar på ett brant importfall av mynt präglade från 954/955 och framåt. Samma mönster kan skönjas för de islamiska icke-samanidiska mynten funna i Sverige. Nedgången för dessa mynt börjar dock två år tidigare än för de samanidiska.

Skillnaderna mellan det svenska och ryska fyndmaterialet av samanidiska mynt är främst att det i det ryska finns stora mängder mynt som präglats under 960-, 970-talet och även under 980-talet, vilket inte är fallet i det svenska. Det finns mynt som präglats under 960- och 970-talet påträffade i Sverige men det rör sig om ett mycket litet antal. I de ryska fynden med t.p.q. i början på 970-talet finns det en stor ansamling av mynt som är präglade decenniet innan, medan det finns färre mynt som är präglade

tidigare än mitten av 950-talet. I de svenska fynden med samma t.p.q. finns det däremot mycket få mynt som är präglade efter år 955/956. Den absoluta majoriteten är präglade innan detta år.

Ryska fynd visar att samaniderna präglade mynt i stor utsträckning under 960-, 970- och även under 980-talet. Detta visar att importkonjunkturerna för det svenska fyndmaterialet inte också visar samanidernas prägling av mynt. Det finns två sätt att tolka importkonjunkturerna på. Den ena tesen går ut på att nedgången i importen till Sverige i mitten av 950-talet är ett resultat av att kontakterna med Ryssland bröts vid samma tid. Den andra tesen går ut på att Ryssland hade ett importstopp av bl.a. samanidiska mynt från ca år 956/957 till omkring år 970. Detta importstopp kan ha berott på krig och oroligheter som folk vid Kaspiska Havets norra delar och ruserna var inblandade i, vilket står omnämnt i Nestorskrönikan. Dessa folk kan ha varit viktiga länkar och mellanhänder vid importen av bl.a. samanidiska mynt till Ryssland. Under detta importstopp fortsatte skandinaverna att handla med Ryssland och fick med sig av de mynt som fanns tillgängliga i Ryssland, d.v.s. sådana som var präglade före importstoppet. Skandinavernas handel med Ryssland fortsatte alltså även under 960-talet, då den också långsamt började minska för att i det närmaste upphöra innan Ryssland började importera mynt igen omkring år 970. Bristen på silvermynt i Ryssland under slutet på 960-talet kan vara en orsak till att skandinavernas handel med Ryssland upphörde.

Stora likheter mellan det svenska och baltiska fyndmaterialet av islamiska mynt präglade efter det att handeln med Ryssland upphört tyder på att handeln mellan Sverige och Baltikum varit viktig efter år 970. Det är också möjligt att Baltikum och Sverige uppvisar likheter genom att de har handlat med samma område. Detta område skulle kunna vara Polen och Centraleuropa.

De viktigaste importvägarna av samanidiska mynt torde ha gått via Kaspiska Havet och upp på Volga till volgabulgarerna, eller via landvägen över Oxus, förbi Aralsjön till Volga Bulgar och sedan vidare till bl.a. Skandinavien.

De svenska fynden visar på att det skedde ett dramatiskt fall i importen av samanidiska mynt som är präglade från mitten av 950-talet och framåt till Sverige.

Vad silverkrisen i Centralasien var vet man inte säkert idag, man är inte ens säker på om det överhuvud taget inträffat en silverkris. En stark nedgång i silverbrytningen eller att silvergruvorna började sina efter hård exploatering, har ofta angivits som orsak till silverkrisen. Bristen på silver gav som resultat att silverhalten i mynten minskade. Jag finner det inte troligt att den minskade importen av samanidiska mynt till Sverige skulle ha varit ett resultat av en försämrad silverhalt i den samanidiska dirhemmen. Det som talar mot detta är att ryssarna importerar stora mängder mynt som präglats under 960-talet och senare. Det är också tveksamt om nordborna överhuvud taget kunde upptäcka om det var en lägre silverhalt i ett mynt.

10. Referenser

Tryckta källor

Bolin, S. 1939. Muhammed Karl den Store och Rurik. *Scandia*. Band XII. Häfte 2. Lund.

CNS. 1982. Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI qui in suecia reperti sunt. 1. Gotland. 3. DalhemE-telhem. Stockholm.

Hitti, P. 1970. *History of the Arabs*. Hong Kong.

Holst, G. 1985. *Dirhemmen - ett medeltida världsmünt*. Göteborg.

- 1973. *Mynt av arabiskt ursprung funna i Skandinavien*. Göteborg.

Johansson, M. 1997. *Islamiska mynt*. C-uppsats vid Numismatiska forskningsgruppen. Stockholm.

Jonsson, K. 1990. *The import of German coins to Denmark and Sweden c. 920-990. Commentationes de Nummis Saeculorum N. S. 6. Sigtuna Papers*. red. Jonsson, K. och Malmer, B. s. 139-143. Stockholm.

- *Finds of Viking Age Coins. Comm. N. S. 3*. Manuskript.

Nestorskrönikan. Översättning av G. Oxenstierna. Stockholm. 1989.

Noonan, T. S. 1987. The Onset of the Silver Crisis in Central Asia. *Archivum Eurasic Medii Aevi*. Vol 7. Weisbaden.

- 1988. The Start of the Silver Crisis in Islam: A Comparative Study of Central Asia and the Iberian Peninsula. *Problems of Medieval coinage in the Iberian area*. Vol 3, s. 119-144. Santarém.

- 1989. When did dirham imports into tenth-century Sweden decline? Lit. Festschrift till Lars O. Lagerqvist. *Numismatiska meddelanden nr 37*, s. 295-301. Uppsala.

Metcalf, D. M. 1972. *Methods of Chemical and Metallurgical Investigation of Ancient Coinage*. London.

Mitchiner, M. 1977. *The World of Islam*. London.

Sawyer, P. 1982. *The Viking Perspective. Journal of Baltic Studies*. Vol XIII, nr 3, s. 177-184. Stockholm.

Werner, A. E. och Cowell, M. 1975. An early tenth century hoard from Isfahan. *The Numismatic Chronicle*, 1975. s. 110-154. (London).

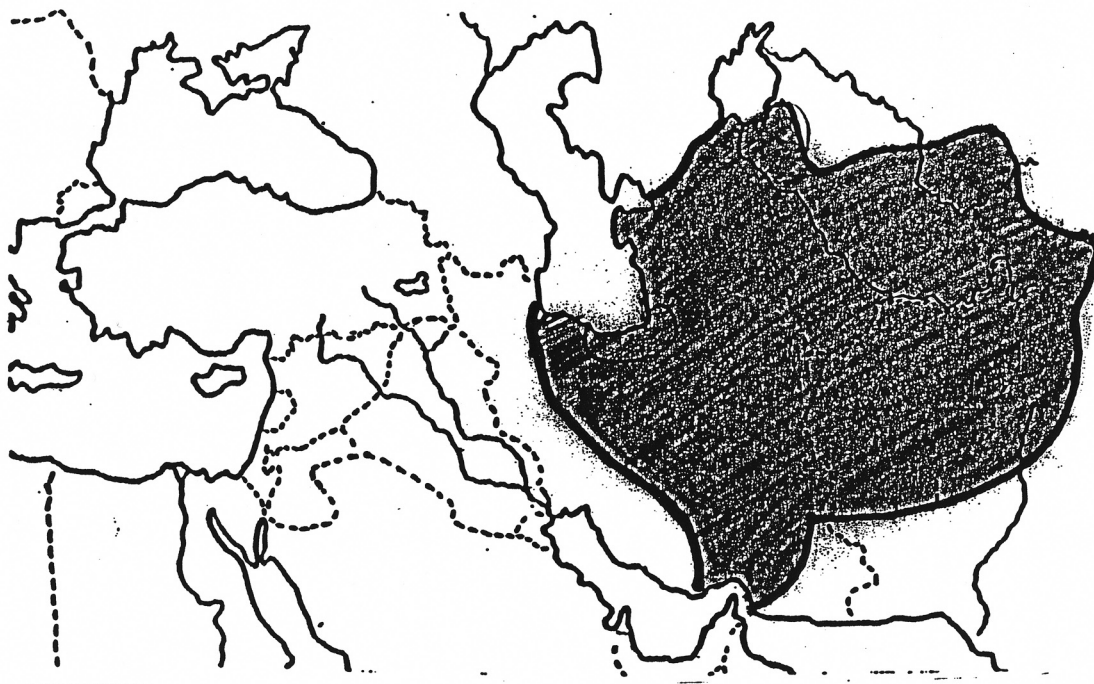
Otryckta källor

Noonan T. S. Opublicerade fyndlistor över Sverige och Ryssland. Numismatiska forskningsgruppen i Stockholm.

Övriga källor

Muntliga uppgifter har lämnats av G. Rispling vid Numismatiska forskningsgruppen i Stockholm.

11. Kartor och tabeller

Karta 1. Samanidernas område. Omarbetning efter Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI 1.3 (CNS 1982, s. 289).

Karta 2. Buwayhidernas område. Omarbetning efter Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI 1.3 (CNS 1982, s. 289).

Karta 3. Hamdanidernas område. Omarbetning efter Corpus Nummorum Saeculorum IX-XI 1.3 (CNS 1982, s. 289).

Ar	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978 Summa	
Myntort?	14	6	23	149	6	4	2	1	1	6	2		1			2		3	2		3	1	3			1			231	
Balkh		1	14	18	5	5	1	3	3	2			1		2	3		3	1										62	
Bukhara	59	80	54	26	37	3	1	9	10	7	6	1	2	3	1	2	2	3	5	3		7	1		1	1	1	1	326	
Jurjan			1																										1	
Naysabur	6	1	6	1	1									1															16	
al-Muhamm	1																												1	
Samarqand	121	93	82	100	58	27	5	3	3	3	3		1			2	3	7	8	13	16	4	1	2	3				558	
al-Shash	7	21	69	32	19	13	1		3	3		2	2		1		6		7	6	3		1	2	1			1	200	
Madin		1																											1	
Amul					1															3	3								1	
Andarabah					1	1	2										1				1				4				15	
Harah					2																								3	
Ghazna																				1									1	
Summa	208	203	249	326	130	53	12	16	20	21	11	3	7	4	3	8	5	10	23	20	35	14	14	3	4	7	3	2	1	1416
	14,7%	14,3%	17,6%	23,0%	9,18%	3,74%	0,85%	1,13%	1,41%	1,48%	0,78%	0,21%	0,49%	0,28%	0,21%	0,56%	0,35%	0,71%	1,62%	1,41%	2,47%	0,99%	0,99%	0,21%	0,28%	0,49%	0,21%	0,14%	0,07%	
Ar	950	951	952	953	954	955	956	957	958	959	960	961	962	963	964	965	966	967	968	969	970	971	972	973	974	975	976	977	978 Summa	
Myntort?	6,1%	2,6%	10,0%	64,5%	2,6%	1,7%	0,9%	0,4%	0,4%	2,6%	0,9%		0,4%			0,9%		1,3%	0,9%	1,3%	0,4%	1,3%				0,4%	0,4%		1	
Balkh		1,6%	22,6%	29,0%	8,1%	8,1%	1,6%	4,8%	4,8%	3,2%			1,6%		3,2%	4,8%		4,8%		1,6%									1	
Bukhara	18,1%	24,5%	16,6%	8,0%	11,3%	0,9%	0,3%	2,8%	3,1%	2,1%	1,8%	0,3%	0,6%	0,9%	0,3%		0,6%	0,9%	1,5%	0,9%		2,1%	0,3%		0,3%	0,3%	0,3%		1	
Jurjan			100%																										1	
Naysabur	37,5%	6,3%	37,5%	6,3%										6,3%															1	
al-Muhamm	100%																												1	
Samarqand	21,7%	16,7%	14,7%	17,9%	10,4%	4,8%	0,9%	0,5%	0,5%	0,5%			0,2%			0,4%	1,3%	1,4%	2,3%	2,9%	0,7%	0,2%	0,4%	0,5%					1	
al-Shash	3,5%	10,5%	34,5%	16,0%	9,5%	6,5%	0,5%		1,5%	1,5%	1,0%	1,0%				0,5%	3,0%			3,5%	3,0%	1,5%		0,5%	1,0%	0,5%			1	
Madin																													1	
Amul		100%			100%																								1	
Andarabah					6,7%	6,7%	13,3%										6,7%			20,0%	20,0%			26,7%					1	
Harah					66,7%															33,3%									1	
Ghazna																				100%									1	
																													0	

A

B

Fig. 10. Sensamanidiska mynt funna i Sverige.

Den översta vågräta raden i tabell A och B visar präglingssort. Den första lodräta kolumnen i de två tabellerna visar präglingssort. Siffrorna i cellerna i tabell A står för antalet påträffade mynt. Den adderade summan i näst sista raden i tabell A visar det totala antalet påträffade mynt från varje präglingssort. Summan i sista kolumnen i tabell A står för det totala antalet påträffade mynt från varje präglingssort. I tabell B visas procentandelarna påträffade mynt per år och präglingssort av det totala antalet mynt för hela perioden. Procentandelarna i sista raden i tabell A visar andelen funna mynt per präglingssort av det totala antalet påträffade mynt.

